

Skyttegravens zoner af meningsintensitet

– Karl Ove Knausgård's eksistentielle læsning af første verdenskrig

Karl Ove Knausgård's essay ”Navnet og tallet” fra bind 6 af *Min kamp* (2009-2011) er en blanding af eksistentielle tematikker, poetologiske overvejelser og historisk fremstilling af Adolf Hitlers liv. Centralt står beskrivelsen af 1914 og første verdenskrig (fra side 669), fordi Knausgård ikke blot ser dette år og denne krig som skelsættende begivenheder i Hitlers liv, men også fordi forfatteren her forbinder sin idéhistoriske og eksistentielle læsning af første verdenskrig med sin litterære poetik og sine eksistentielle overvejelser. Krig og kunst er således beslægtede, skriver Knausgård, fordi de begge søger hen mod eksistensens yderpunkter.

I nærværende artikel vil jeg undersøge, hvordan Knausgård revitaliserer en idéhistorisk og eksistentiel læsning af første verdenskrig for at nuancere vores generelle forståelse af denne krig som ’det store brud’ og som ’den totalt meningsløse krig’. Jeg vil argumentere for, at den eksistentielle læsning er i stand til at belyse nogle kræfter i krigen, som man ikke ville være i stand til at få øje på med en militærhistorisk, politisk eller samfundsmæssig synsvinkel. Indledningsvist vil jeg præcisere, hvad der menes med en eksistentiel læsning, og hvordan Knausgård argumenterer for denne. Jeg vil her placere Knausgård i forhold til samtidens historiske fremstilling af krigen, samtidig med at jeg vil forbinde ham til en større litterær opinion, der har forstået krigen eksistentielt. Dette henleder til en diskussion af de problematikker, der også ligger i en eksistentiel, litterær læsning af krigen.

I Knausgård's argumentation for en eksistentiel læsning står den kollektive begejstring, der strømmede igennem de europæiske gader i 1914, helt centralt. Med udgangspunkt i denne vil jeg demonstrere, at begejstringen havde en eksistentiel, apolitisk karakter og var en fortsættelse af kræfter, der allerede eksisterede i det tyske

samfund. Herefter vil jeg med Knausgård nuancere vores konventionelle forståelse af første verdenskrig som den totalt meningsløse krig. Knausgårds påstand er, at soldaterne mødte zoner af meningsintensitet da de kæmpede i skyttegravene (Knausgård 2012a: 689), og at krigen gav dem en følelse af, at de kom tættere på en mere konkret og fysisk virkelighed; en virkelighed, som de oplevede at deres civile liv distancerede dem fra. Slutteligt vil jeg argumentere for, at Knausgård spejler sig i, og søger at forstå, soldaternes liv og eksistentielle overvejelser anno 1914, og jeg vil anskueliggøre hvordan forfatteren, med afsæt i sin eksistentielle læsning af første verdenskrig, er i stand til at formulere en litterær poetik og eksistential erfaring, der har implikationer for hele *Min kamp*.

Den eksistentielle læsning

Knausgårds eksistentielle læsning af første verdenskrig rammer ind i midten af samtidens debat ført af historikerne Hew Strachan og Christopher Clark, der kan ses som repræsentanter for to forskellige fløje i forståelsen af første verdenskrig. Strachan fremfører i bogen *Første Verdenskrig* (2005) flere centrale historiske synspunkter, der nuancerer vores forståelse af første verdenskrig i forhold til, hvem der bærer hovedansvaret for krigens udbrud, hvordan sammenhængen er mellem første og anden verdenskrig, og ikke mindst krigens ry som den totalt unødvendige krig, der ikke fik politisk betydning. Strachans ærinde er militærhistorisk og politisk i den forstand, at han fokuserer på slagene, strategierne og de politiske alliancer, som fik lokale konflikter til at kulminere i en global krig, mens han lægger mindre vægt på den deltagende soldats subjektive fortælling. I modsætning til Strachan mener Clark ikke, at krigen var konsekvensen af politiske alliancer, der ikke kunne forbrødre sig. I *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914* (2012) hævder Clark, at krigens aktører handlede som søvngængere, der nærmest snublede ind i krigen uden større politisk overbevisning. Europas mænd gik bevidstløst ind i krigen, forfølgende deres drømme og fuldstændigt blinde over for den gru, de var i færd med at skabe. Clarks søvngængerteori er kontroversiel, fordi han skærer den stål-satte politiske agens væk og i stedet fremhæver krigsudbruddets tilfældige karakter.

Jeg vil argumentere for, at Knausgård placerer sig imellem de to fløje. Han lægger sig hverken fast på Clarks forståelse af aktørerne som søvngængere eller på Strachans udlægning af første verdenskrig udelukkende som kulminationen af politiske problemer og alliancer. Modsat Strachan, mener Knausgård ikke, at krigsudbruddet skyldtes politiske eller samfundsmæssige betingelser, og hævder, at de politiske motiver nærmest forduftede det øjeblik, krigserklæringen blev meldt i 1914. Krigen var derimod ”en udløsning af nogle kræfter der altid har befundet sig i det menneskelige, som en del af vores væsen, og således kan udløses igen, når som helst fra nu af” (Knausgård 2012a: 697). Disse eksistentielle kræfter er vi nødt til at forstå for at nærme os en forståelse af os selv nu og her: ”Det er de grundlæggende størrelser i livet, som fra deres skjul i civilisationens kompleksitet træder frem i krigens enkelthed, og som skal, eftersom de handler om det væsentlige, erkendes” (Knausgård 2012a: 90). Knausgård skræller således den historiske specificitet væk og finder ind til kernen af krigen, samtidig med at han kobler 1914 sammen med vores tid – det er ikke utænkeligt, at kræfterne kan udløses igen. Han pointerer dog, at udløsningen ikke vil ske i de former, som vi kender fra 1914 eller 1939, fordi vi har identificeret og lukket alle eventuelle tilløb til dem; men kræfterne kan komme i en anden form, som vækker en eksistentiel trang. Knausgårds eksistentielle læsning, der forsøger at gå bag om den politiske historie og betone soldaternes eksistentielle trang, kan derfor ses som et korrektiv til både Strachan, der fremhæver den politiske dagsorden i krigsudbruddet, og til Clark, der forstår soldaterne som søvngængere. Soldaterne gik med andre ord i krig med en eksistentiel overbevisning.

Knausgård revitaliserer dermed en eksistentiel forståelse af krigen, som tidligere er blevet fremført af tyske forfattere både i efterkrigstiden (Zweig 2013; Walser 1988; Grass 1999) og i mellemkrigstidens litteratur. Knausgård fokuserer især på mellemkrigstidens krigslitteratur, som han betragter som en slags kulturel seismograf for tidens indre tanker. Krigslitteraturen blev nedfældet af forfattere, der havde kæmpet ved fronten, og som brugte efterdønningerne til at formidle deres erfaringer (f.eks. Jünger 2012; Remarque 1959; Graves 2000; Céline 2009). Krigslitteraturen var således subjektiv og eksistentiel i den forstand, at den blev brugt til at bearbejde og skabe mening i det kaos, soldaterne havde oplevet i slagmarken

(Krejberg 2011). Krigslitteraturen giver dermed adgang til soldaternes indre bevidsthed og sprog. Denne adgang kan ses som et korrektiv til både Clark og Strachan, fordi Knausgård demonstrerer, at forfatterne rent faktisk formulerer tanker, der hverken er søvngængerens blinde overbevisning eller den stærkt politiske bevidste soldat. Knausgård kan dermed bruge sin eksistentielle læsning som et redskab til at forstå, hvad der fik unge mennesker til at forlade deres sikre civile liv for at risikere deres liv ved fronten. Her er han især optaget af ét værk, Ernst Jüngers *I stålstormen* fra 1920, fordi Jünger ikke beskæftiger sig ”med krigens overbygning, hverken den allerstørste, den politiske årsag til det hele, grunden til at de overhovedet var der og kæmpede, eller den militærtaktiske, som sendte dem hid og did” (Knausgård 2012a: 688). Han fokuserer derimod på det eksistentielle, fordi han mener, at krigens sande kilder findes dybt inde i os (Knausgård 2012a: 691). Vidnesbyrdet er dermed partikulært, subjektivt og kredser om menneskets valg. Som Knausgård skriver, er det soldatens ”egne, konkrete oplevelser, det han selv ser og føler. Det er ham der skal tage beslutningen om at rejse sig og styrte ud i kugleregnet; ingen stat, intet militærvæsen, ingen kejser, ingen general kan gøre det for ham” (Knausgård 2012a: 688).

Kollektiv begejstring som eksistentiel trang

Én af Knausgårds hovedpointer i essayet er, at den kollektive krigsbegejstring, som strømmede igennem Europa i 1914, ikke var knyttet til politiske spørgsmål, men derimod eksistentielle. Knausgård argumenterer for dette med afsæt i mellemkrigstidens litteratur, og i idéhistorikeren Svante Nordins *Filosofernas krige* (1998), hvori Nordin samler vigtige citater fra toneangivende europæiske intellektuelle, der giver et billede af en positiv opfattelse af krigsudbruddet. Eliten tog, som både Nordin og Knausgård illustrerer, ikke afstand fra krigen, men hyldede den. Knausgård mener, at denne hyldest skyldtes krigens eksistentielle dimension. Knausgård refererer til Nordin, der demonstrerer, at forfatter Thomas Mann, psykoanalytiker Sigmund Freud, filosof Martin Heidegger, forfatter Franz Kafka, digter Rainer Marie Rilke og forfatter Stefan Zweig alle blev forført af den kollektive begejstring (Nordin 1998; Knausgård 2012a: 672f). Som den normalt meget aktive krigsmodstander Zweig skriver i *Verden af i går* (1941):

Og – sandheden i ære må jeg tilstå, at der i dette massernes første opbrud var noget storslået, henrykkende, ja endog forførisk, som man vanskeligt formåede at unddrage sig. Og trods alt mit had til og afsky for krig ville jeg ikke mit liv undvære mindet om disse første dage. Som aldrig før følte nu de tusinde og atter tusinde mennesker det, de hellere skulle have følt i fredens tider: at de hørte sammen. (Knausgård 2012a: 672; jf. Zweig 2013)

Zweig blev således forført af muligheden for at tilhøre et fællesskab, hvilket Knausgård beskriver som en universel trang: ”hvem vil ikke være en del af noget, der er større end en selv?” (Knausgård 2012a: 697). Ligesom Zweig er Jünger draget af fællesskabet, som han oplever, at krigen kan give adgang til:

Vi havde forladt auditorier, skole- og arbejdsbænke og var i løbet af få ugers træning smeltet sammen til én stor, begejstret organisme. Opvokset i sikkerhedens tidsalder følte vi alle længslen efter det usædvanlige, efter den store fare. Krigen havde grebet os som en rus [...] Det store, stærke, højtidelige, det måtte krigen jo give os. Vi så den som en mandig dåd, en munter ildkamp på blomstrende, blodbestænkede enge. (Jünger 2012: 9)

Krigserklæringen gav derfor tyskerne ”en mulighed for at handle i pagt med de idealer og drømme de helt fra barndommen af har været fulde af, og som det borgerlige samfund, centreret omkring tryghed og sikkerhed, handel og vandel, indtil da ikke har givet dem mulighed for” (Knausgård 2012a: 670). Knausgårds påstand er således, at tiden op til 1914 rummede kimen til det, der skulle udvikle sig til en verdenskrig, fordi tyskerne her søgte mod det eksistentielle. Hans belæg er, at der herskede en almen politisk ligestyldighed i det tyske samfund (Mosse 1999), hvor den ideologiske grundholdning var, at ”det sociale, politiske og samfundsmæssige var overfladiske fænomener, bag hvis pragmatiske facade noget andet og mere væsentligt befandt sig” (Knausgård 2012a: 675). Tyskerne tørstede efter egentlighed og helhed, og sværmede efter kunsten, hvor de ”dyrkede digtere, besang det store, det guddommelige, det egentlige, og de besang døden, den der lå under alt andet” (Knausgård 2012a: 676). Begreberne, der var i bevægelse i den tyske kultur før første verdenskrigs udbrud, var således folket, jorden, krigen, helten og døden. Det var begreber som det lokale,

det særegne, det store og det evige. De, der lod sig hverve, følte, at krigen kunne bringe dem tættere på disse eksistentielle tilstande, hvorfor krigen blev mytologiseret og romantiseret som en slags kunstværk.

Knausgårds afsæt i de intellektuelles krigsbegejstring, som han forstørrelser op til en generel begejstring i Europa, kan imidlertid nuanceres med en historisk synsvinkel. Historiker Nils Arne Sørensen skriver i *Den store krig* (2005), at de mennesker, der flokkedes på byens pladser, skrev krigsdigte og hyldede krigen, i høj grad var veluddannede unge fra det bedre borgerskab. Disse så krigen ”som et velkomment brud på dagliglivets trummerum. Mange af dannelsesborgerskabets unge kedede sig i det pæne, borgerlige og fremskridtsorienterede bysamfund.” (Sørensen 2005: 63). De dyrkede futuristen Filippo Marinetti, som besang revolutionen, patriotismen og krigen, eller Rupert Brookes krigssonetter, der i et romantisk sprog tolkede krigen som en eksistentiel udfordring. Sørensen mener imidlertid, at de veluddannede unge, der dyrkede denne kunst, repræsenterede et meget snævert miljø og dermed ikke den generelle opfattelse af krigen. Sørensen skriver:

Om motiverne bag holdningerne og handlingerne må vi nøjes med at konstatere, at vi i kildematerialet møder alle tænkelige varianter. Fra futuristisk krigsliderlighed og til angst for, hvad der kunne ske, hvis man ikke parerede ordrer. De allerfleste motiver skal nok søges mellem disse yderpunkter. I eventyrlyst, pligtfølelse eller fædrelandskærlighed. (Sørensen 2005: 70)

Sørensen peger på fædrelandskærligheden som den vigtigste drivkraft i den kollektive begejstring, fordi den indlemmede den nationalistiske og militaristiske mentale oprustning, der var blevet forstærket i årtierne op til 1914. Skolerne, pressen og den politiske magt havde indoktrineret eleverne og folket med billedet af den heroiske krig, mens samfundet var blevet mere og mere militariseret. Derfor kan nationalismen, patriotismen og militarismen ses som vigtige drivkræfter i den kollektive krigsbegejstring. Man kan dog argumentere for, at disse ismer kobler det politiske sammen med det eksistentielle, fordi disse ismer ikke blot drejer sig om politiske og territoriale forhold. De hviler samtidig på og aktualiserer romantiske ideer om folket, jorden, det lokale og helten. I patriotis-

mens navn sættes den romantiske helt op på en piedestal, fordi han kæmper for det særegne og det store i nationen, som han tilmed er villig til at gå i døden for. Ismerne er med andre ord ikke kun knyttet til politiske overbevisninger, men hviler i høj grad også på en eksistentiel, romantisk dimension.

Slagmarkens spændinger

Første verdenskrig betragtes ofte som den totalt meningsløse og unødvendige krig, hvor soldaterne ofrede sig for ingenting. Clark repræsenterer dette synspunkt med sin søvngængerteori, hvor soldaterne gik i krig uden en klar politisk sag. Knausgård anerkender, ligesom Clark, at meningsløsheden ligger i de store strukturer, dvs. politiske og territoriale, hvilket er en velkendt dom over første verdenskrig. Imidlertid nuancerer Strachan vores forståelse af krigen som den unødvendige krig, fordi han mener, at den i høj grad har været med til at forme det 20. århundredes politik; Strachan fremhæver Sovjetunionen som en arv efter første verdenskrig, der som bekendt fik politisk, ideologisk og territorial betydning helt frem til 1991 (Strachan 2014: 21). Knausgård finder imidlertid ingen mening i disse store strukturer, hvorfor hans projekt er at bevæge sig ind i den eksistentielle kerne af krigen. Her mener han at kunne spore ”zoner af meningsintensitet, der er så tæt at alle spørgsmål om krigens berettigelse eller drabenes legitimitet brænder op” (Knausgård 2012a: 689).

I krigen opstår disse zoner af meningsintensitet, fordi krigen repræsenterer en konkret, enkel virkelighed. Krigen skræller civilisationens ydre kulturelle, samfundsmæssige og politiske dele væk. Tilbage står de grundlæggende, eksistentielle størrelser i livet. På slagmarken møder soldaterne konstante spændinger mellem liv og død, der giver dem en oplevelse af, at livet dirrer. Knausgård skriver: ”Når døden slår ind, åbnes en anden virkelighed i virkeligheden. Det er vores eksistentielle betingelse, men den port, som den døde åbner, skjuler vi. Men ikke i krigen. Den åbnes igen og igen, overalt” (Knausgård 2012a: 688f). Når soldaterne konstant oplever døden på tæt hold, træder livet frem, og det er formentlig denne dynamik, mange soldater blev tiltrukket af, da de lod sig hverve. Deres civile liv kunne ikke opfylde deres eksistentielle trang til at opleve

livet og døden i al sin enkelthed, fordi de her oplevede, at døden blev holdt skjult. I min tolkning af Knausgård, aktualiserer krigen dermed døden og mennesket selv, fordi det er mennesket, der som Knausgård skriver:

bliver ramt i brystet og som med munden fuld af blod falder omkuld i et granatkrater og, overbevist om at han skal dø, fyldes af en stærk og skinnende lykkefølelse, midt i infernoet af eksplosioner, artilleriild, kampråb og rædselsskrig. Det han ser, er på samme måde forbundet med ham, i den forstand at det er ham der bliver nødt til at forstå det, give det eller fratage det mening. (Knausgård 2012a: 688)

Jeg vil derfor argumentere for, at krigen aktualiserer menneskets eksistentielle, narrative opgave, som ifølge idéhistoriker Johannes Sløk er at ”skabe en sammenhæng i den forvirrede mængde af forløb, det er involveret i” (Sløk 1985: 27). Som Sløk skriver, er vores funktion som mennesker ”at bringe verden fra fremmedhed til fortrothed, fra ligegyldighed til betydning, fra tavshed til udtalthed” (Sløk 1985: 20). Som Knausgård pointerer, må soldaten, der kæmper i slagmarken, forsøge at give det meningsløse en form for mening. Formår han ikke det, kan han ikke legitimere, at han overhovedet lod sig hverve. Han må derfor, med Clark in mente, træde ud af sin rolle som søvngænger og ind i en zone af meningsintensitet. Krigen kræver, at soldaten forholder sig til sin eksistens.

Den virkelige døds stedfortræder

På baggrund af det ovenstående vil jeg argumentere for, at nogle soldater gik i krig for at stå ansigt til ansigt med døden. Denne konfrontation kan med Knausgårds ord ’åbne en virkelighed i virkeligheden’. Knausgård anslår således en helt central tematik – ikke kun i relation til krigen, men også i forståelsen af Knausgårds egne eksistentielle og poetologiske overvejelser. I essayet begynder han således at reflektere over samtidens opfattelse af døden. Denne refleksion er et genkald fra anslaget i bind 1, i hvilket han beskriver, hvordan vi kollektivt fortrænger døden som konkret fænomen, mens vi dyrker den visuelle død som den virkelige døds stedfortræder. Den visuelle optræder dagligt som et fast indslag i medierne og glider ”ind i vores bevidsthed som endnu et billede af døde eller døende” (Knausgård 2012b:

11). Hændelsen bliver således, som han skriver i sit essay:

løftet ud af sine konkrete omgivelser og sit bestemte øjeblik, og går fra at være noget uden kontinuitet til at blive en del af et kontinuerligt system, det såkaldte nyhedsbillede. Alt det der ikke kan forklares, det vil sige alle uforudsete ulykker, al pludselig død og uforståelig ondskab samles her, i form af små fortællinger. (Knausgård 2012a: 723f)

Mediernes visuelle fortællinger etablerer et eksistentielt problem. Han skriver:

Min grundfølelse er at verden forsvinder, at vores liv fyldes af billeder af verden, og at disse billeder stiller sig mellem os og verden, som derfor bliver lettere og lettere og mindre forpligtende. Alt det der skaber forbindelse til den fysiske virkelighed, forsøger vi at løsrive os fra. (Knausgård 2012a: 729)

Den visuelle død påtager sig samtidig ”al angst og frygt, mens den virkelige død, kroppens fysiske død, som det forekommer på et bestemt sted til en bestemt tid, skjules så godt det kan lade sig gøre” (Knausgård 2012a: 733f). Når vi ikke forholder os til døden som konkret fænomen, men kun dyrker den på det visuelle plan, forholder vi os heller ikke til vores angst og frygt. Søren Kierkegaard skrev i *Begrebet Angest* (1844), at angsten forkynder frihedens mulighed, hvis man forholder sig til angsten. Forholder man sig ikke til den, forbliver man ufri. Med Kierkegaards forståelse af angst vil friheden således være uden for rækkevidde, hvis man ikke forholder sig til sin angst, men kun forholder sig til døden som visuelt fænomen.

På den baggrund kan vi nuancere vores forståelse af, hvorfor mange soldater fra 1914 gik i krig – for at forholde sig til sin angst og blive fri. Disse ville opleve den konkrete død og forpligte sig over for virkeligheden. Mange unge studerende oplevede ikke, at deres civile liv placerede dem foran den konkrete død. De levede i sikkerhed i dagligdagens trummerum, kedede sig og blev ikke konfronteret med deres dødsangst. De dyrkede døden i kunsten, men den forblev en billedlig eller litterær virkelighed, som skabte en afstand mellem dem og den virkelige død. Slagmarken gav dem derfor mulighed for at konfrontere sig med deres dødsangst, fordi

de her forventede at opleve døden omkring dem, og fordi et dødeligt skud altid ville være en mulighed. Denne konfrontation med døden på slagmarken kan give mulighed for frihed, fordi konfrontationen bryder grænser og udfordrer soldaterne. Som det fremgår at Jüngers citat ovenfor, forventede han, at krigen kunne placere ham foran det udsædvanlige, højtiddige og ikke mindst døden som konkret fænomen.

Knausgård besidder samme trang til virkeligheden; han vil forpligte sig over for kroppens fysiske død i bestræbelsen på at fjerne sig fra den billedlige virkelighed. Han må derfor skrive om de dage, hvor han mistede sin far, med henblik på at åbne en virkelighed i virkeligheden. Denne litterære konfrontation med døden som konkret fænomen, kan betragtes som et frigørelsesprojekt, fordi Knausgård vil forholde sig til sin angst for døden, med henblik på at blive fri. Han vil skabe nærvær i sit forhold til døden, samtidig med at han vil nærme sig den selvbiografiske virkelighed uden filter og med en søgen mod de sociale grænser, vi har opstillet for, hvordan vi må repræsentere vores private virkelighed i offentligheden.

Forpligtelsen over for virkeligheden og det onde

Knausgård vil ophæve det private rum, fordi han vil repræsentere de sandheder og virkeligheder, der holdes skjult i offentligheden, og som vi alle bærer rundt på som en byrde. Han vil trænge ind i den konkrete virkelighed, der omfatter tabuer som sygdom, forfald eller pludselig død, fordi disse siger noget universelt om mennesket (Knausgård 2012a: 201). Knausgård vil dermed beskrive det, som han i essayet ”Litteraturen og det onde” (2013) kalder det lille menneskes historie. Ikke fordi han afviser, at:

der findes store systemer, eller at jeg underkender de samfundsmæssige overbygninger, det politiske og det ideologiske og tilstedeværelsen af det man kunne kalde den strukturelle ondskab i verden, den der for eksempel gjorde jødeudryddelsen mulig – det betyder bare at alt dette altid får aktualitet i den enkelte, i dig og mig. (Knausgård 2014: 329)

Det lille menneske er, ifølge Knausgård, ikke kun suverænt, men derimod også begrænset, utilstrækkeligt og småligt. Det er præget

af alle slags følelser og plager, som kommer og går, bølger frem og tilbage. Man kan derfor argumentere for, at Knausgårds lille menneske kan beskrives som en slags kierkegaardsk dialektik, der er kendetegnende ved, at modsætningerne virker igennem det enkelte og sammenfattede menneske som konstante konflikter og spændinger. Modsætningerne kan således aldrig forsones, men skaber derimod en indre, kontinuerlig kamp (Elbæk 2013). Mennesket er ikke kun godt og medmenneskeligt, men også hæsligt, modbydeligt og ondt. Vi bærer alle på ondskaben, som kan udløses under særlige omstændigheder. Som Knausgård skriver: ”Alle katastrofer i det menneskelige begynder i det små, med en lille forskydning, uanset hvor store konsekvenserne bliver” (Knausgård 2014: 346). Soldaternes krigshandlinger under første verdenskrig, hvor de værste menneskelige kræfter viste sig, er dermed ikke os fremmed, men stadigvæk helt aktuelle.

Knausgård bruger således sin læsning af første verdenskrig til at skabe kontinuitet mellem mange soldaters kamp og eksistentielle overvejelser i 1914 og hans egen daglige kamp næsten 100 år efter. På den måde aktualiserer Knausgård første verdenskrig, fordi de spændinger og kræfter, der var til stede både på og uden for slagmarken i 1914, bevæger sig på tværs af historisk tid og rum frem til i dag. Knausgård revitaliserer dermed den eksistentielle læsning af første verdenskrig ved at koble erfaringen herfra sammen med hans poetik og eksistentielle overvejelser i hans private liv. Knausgårds præmis er, at mange soldaters eksistentielle udfordringer anno 1914 ikke er væsensforskellige fra hans egne udfordringer i samtiden, selvom de kæmpes på to forskellige arenaer – på krigens slagmark eller i dagligdagen. Knausgårds essay adskiller sig dermed fra tidligere eksistentielle essays om første verdenskrig af f.eks. Martin Walser, der har brugt sin eksistentielle læsning af krigen som et led i et politisk angreb mod fortidens og samtidens intellektuelle. I ”Händedruck mit Gespenstern” (1979) fremstiller han den intellektuelle elite som én, der udnyttede og forråbte folket i de europæiske lande, og som derfor havde et stort ansvar for krigen. Walser bruger således sin eksistentielle læsning af krigen som et led i et politisk angreb mod både fortidens og samtidens intellektuelle (Walser 1988; Schramm 2005). Knausgård er imidlertid ikke interesseret i at placere ansvar eller skyld, men derimod optaget af elitens opinion alene for dens eksistentielle diskurs. Han vil ikke fordømme dem,

der lod sig forføre af den kollektive begejstring, men derimod søge at forstå. Knausgårds projekt er derfor kontroversielt, fordi han, i langt højere grad end Walser, spejler sig og identificerer sig med soldaterne. Han citerer sin norske forfatterkollega Stig Sæterbakken:

Det kan synes, som om vores glansroller som anstændige medmennesker og lovlydige samfundsborgere forbyder os at reflektere over det onde på nogen anden måde end ved at tage afstand fra det. Som om vore betragtninger er forudbestemt til at antage fordømmelsens form. Men følgen bliver, at disse betragtninger sjældent eller aldrig bringer os nærmere det, som for hver enkelt af os repræsenterer en mulighed for katastrofal udskejelse, hærgen og fald. Vi taler som dommere, aldrig som lovovertrædere. (Knausgård 2014: 346; jf. Sæterbakken 2001)

Kun ved at bevæge os ind i det onde i mennesket kan vi forstå det. Dette bliver Knausgårds diktum, som får betydning for hans litterære projekt. Her vil han nærme sig det onde i sin far, i Hitler og i sig selv.

Konklusion

Knausgårds eksistentielle vinkel på første verdenskrig er snæver. Intentionen er at skrælle de historiske, samfundsmæssige og kulturelle dele væk og finde ind til kernen af krigen, som han mener, har en eksistentiel kraft. Vinklen er ikke uproblematisk, fordi det ikke nødvendigvis var alle soldater, der gik i krig på grund af en eksistentiel trang, endsize fandt mening i krigens destruktivitet. Der har uden tvivl også været mange, der gik i krig af nød eller tvang, og som aldrig fandt mening ved fronten. Knausgårds overvejelser gælder derfor ikke for soldaten i al almindelighed, og kan dermed virke ahistoriske, hvorfor det kan være svært at vurdere, om det rent faktisk kun var mellemkrigstidens forfattere og tidligere soldater, som kunne finde disse zoner af meningsintensitet. Det centrale spørgsmål er, om den eksistentielle dimension også var af afgørende betydning for den helt almindelige soldat. Sandsynligvis ikke i lige så høj grad som hos den intellektuelle opinion i 1914 eller mellemkrigstidens forfattere, der kunne bruge sproget til at skabe mening. Når det er sagt, kan man imidlertid ikke udelukke, at den eksistentielle dimen-

sion har spillet en rolle for mange soldater, i mere eller mindre grad.

Jeg mener, med disse forbehold in mente, at Knausgårds eksistentielle læsning har en vis forklaringsværdi i forhold til første verdenskrig. Min opfattelse er, at han nuancerer vores generelle forståelse af denne krig som 'det store brud', fordi han skaber kontinuitet mellem 1914 og tilstanden i det tyske samfund længe før 1914, som var præget af kunstnerisk sværmeri efter det højtidelige, usædvanlige og ikke mindst døden. Samtidig skaber han kontinuitet mellem flere soldaters eksistentielle overvejelser anno 1914 og hans aktuelle liv og litterære projekt. Når Knausgård skaber kontinuitet mellem disse soldater og sig selv, er pointen, at de kræfter, som strømmede i soldaternes indre, ikke er historisk specifikke for 1914, men derimod universelle. Forstår vi de indre kræfter, kommer vi også **nærmere en forståelse af os selv**. Knausgård forstår mennesket som et sammensat, dialektisk væsen, der bærer rundt på modsætninger – det gode og det onde – som konstante spændinger, og han vil med sin læsning forstå det onde og det hæslige i soldaternes kamp for at nærme sig en forståelse af sig selv. Med denne erkendelse fremstår soldaternes gerninger under første verdenskrig ikke som en undtagelse, men derimod som noget, der kan forekomme igen, fordi alle katastrofer begynder i det menneskelige som en lille forskydning. Knausgårds budskab er således, at vi – han, soldaten og du – alle besidder længslen efter en konkret virkelighed, et fællesskab og noget, der er større end os selv. Vi kan alle føle længslen efter det usædvanlige og den store fare, som får os til udfordre vores grænser. Mange soldater higede efter en følelse af dybere mening, og derfor søgte de mod slagmarkens græsgange, fordi de her mødte døden som et konkret fænomen. Krigen kunne dermed åbne en ny virkelighed i virkeligheden. Denne længsel efter det grundlæggende, hvor døden og livet træder frem i sin enkelhed, forstår og identificerer Knausgård sig med. Knausgård nuancerer dermed vores forståelse af første verdenskrig som den totalt meningsløse krig, idet han kan spore zoner af meningsintensitet i krigens gru. Krigen var med til at aktualisere menneskets eksistentielle opgave; at konfrontere sin angst og frygt for at blive fri.

Litteratur

- Céline, Louis-Ferdinand (2009, [1932]): *Rejse til nattens ende*, København: Rosinante.
- Clark, Christopher (2012): *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, London: Allen Lane.
- Elbæk, Claus Kloster (2013): *Karl Ove Knausgårds Min kamp (2009-2011) – en eksistentiel, poetologisk læsning*, upubliceret speciale, Københavns Universitet.
- Grass, Günter (1999): *Mit århundrede*, København: Gyldendal.
- Graves, Robert (2000, [1929]): *Goodbye to all that*, England: Penguin Classics.
- Jünger, Ernst (2012, [1920]): *I stålstormen*, København: Gyldendal.
- Kierkegaard, Søren (1997, [1844]): *Begrebet Angest. Søren Kierkegaard Forskningscentret: Søren Kierkegaards Skrifter*, bind 4. København: Gads Forlag, s. 307-461.
- Knausgård, Karl Ove (2014, [2013]): ”Litteraturen og det onde” i *Sjælens Amerika*, København: Lindhardt & Ringhof.
- Knausgård, Karl Ove (2012a, [2011]): *Min kamp 6*, København: Lindhardt & Ringhof.
- Knausgård, Karl Ove (2012b, [2009]): *Min kamp 1*, København: Lindhardt & Ringhof.
- Krejberg, Kasper Green (2011): *Krigens poetiske potentialer – Jünger, Sebald og kampen og kroppen i moderne krigslitteratur*, Aarhus: Aarhus Universitet, ph.d.-afhandling.
- Mosse, George L. (1999, [1965]): *The Crisis of German Ideology*, New York: Howard Fertig.
- Nordin, Svante (1998): *Filosofernas krig. Den europæiske filosofin under första världskriget*, Nora: Nya Doxa.
- Remarque, Erich Maria (1959, [1928]): *Intet nyt fra Vestfronten*, København: Gyldendal.
- Schramm, Moritz (2005): ”Den småborgerlige intellektuelle – Martin Walser” i Mortensen, Morten Dyssel; Olsen, Niklas (red.): *Tyske intellektuelle i det 20. århundrede*, Danmark: Gyldendal, s. 201-15.
- Sløk, Johannes (1985): *Da Gud fortalte en historie*, Århus: Centrum.
- Strachan, Hew (2014, [2005]): *Første Verdenskrig*, København: Informations Forlag.
- Sæterbakken, Stig (2001): ”Første kapitell: Det onde øye”, *Dagbladet* (Norge), 28. marts
- Sørensen, Nils Arne (2005): *Den store krig – europæernes Første Verdenskrig*, København: Gads Forlag.
- Walser, Martin (1988, [1979]): ”Händedruck mit Gespenstern” i *Über Deutschland reden*, Frankfurt: Suhrkamp Verlag, s.7-23.

Zweig, Stefan (2013, [1941]): *Verden af i går*, København: Rosinante.